

SZELLEMI TELJESÍTMÉNY: ESZKÖZ VAGY CÉL?

A szellemi teljesítmény meglétét, nem pedig, udvariasan, annak mibenlétét feszegető frás, amely e kérdés tekintetében közvetlen környezetünkkel és végeredményben saját magunkkal való őszinte szembenézésre szólít fel, eleve sokak felszisszenésére, esetleg megbántott hallgatásra számíthat. Ezzel a szerző tisztában is volt. Értelmiségekről lévén szó, olyan dolog ez, amely magától értetődő kötelességünk (lenne), amit úgymond "hivatalból" hoznunk kelle(ene). Ennek akárcsak a felvetés szintjén történő megkérdőjelezése értelmiségi voltunkra kérdez rá, lényegében azt vonja kétségbe. Márpedig a tanulmányban szellemi álláspontjainkról felvázolt kép éppen ezt teszi: szellemi teljesítmény vállalásától való elszakottságunkat, illetve annak egyre inkább a majdnem semmi szintjén való kielégítését, vagy egyik csoportban az intellektuális hatalomgyakorlás gögjét, a másik csoportban az ennek való gerinctelen behódolást szóba hozni, bizony, kemény beszéd. Dehát ha tetszik, ha nem, jelenleg ez a lesújtó valóság (vagy ettől nem alapvetően eltérő). Akkor pedig helye van a kemény beszédnek. Jó, hogy vannak, és nyugtasson meg bennünket, mindig is lesznek olyanok, mint a szerző, akiknek van erejük és bátorságuk az árral szemben úszni és kényelmetlen helyzeteket felvállalni: egyes dolgokat végre, helyettünk is, nevén nevezni. Ugyanakkor óvnám magunkat az olyasféle kibúvó kereséstől, mint "akinek nem inge, ne vegye magára". Mert ez valamennyiünk "inge", akik a szakmához tartozónak érezzük magunkat, amit időről időre át kell vizsgálnunk, hol feslett fel, vagy fakult meg, sőt tükörbe is érdemes nézni, ne-hogy úgy járjunk, mit az a bizonyos király az új ruhájával.

A tanulmány szerzője a szellemi teljesítmény elérését a "szokástól eltérően" bevallott céljának tekinti, és lényegében ennek mentén definiálja a szakma intellektuális szerkezetén való kívülállását, amely tulajdonképpen lehetővé teszi számára, hogy azt opponálja. Némi fenntartásom van ezzel kapcsolatban, ti. szerintem a szellemi teljesítmény nem cél, még kevésbé öncél, hanem lehetséges eszköz (az öncél, mint direkt megfogalmazás Fejér Ádám-nál nem szerepel, bár gondolatmenete erre enged következtetni, mindenesetre pontos véleményére kíváncsi lennék, saját nézőpontomban viszont fontos elem, ezért vetem fel). Ha a szellemi teljesítmény prezentálása önmagában nem cél, hanem a cél elérésének egyik lehetséges eszköze, ezzel tulajdonképpen két dolog mellett köteleztem el magamat: egyrészt kimondtam, hogy a cél valami más, pontosabban valaki MÁS, amikor is nem adhatom alább saját emberi létezésem céljának megfejtésénél, hogy azután ennek a minél szorosabb megközelítésére építsem fel az életemet, másrészt elismertem, hogy a cél megközelítésének útján többféle, s hozzá egyenértékű eszköz sorjázik (természetesen a saját életemben is), amelyek közül a magam számára felismert módon, tekintetbe véve múltam, képességeim és vágyaim értelmiségi voltom kiteljesítése, s ebben az adott feladatok megoldása során megszülető valódi szellemi teljesítmény elérése jelenti az egyik (de nem egyetlen) eszközt. Véleményem szerint ezzel kikerülhetem az intellektuális öntetszelgés nyúlós csapdáját, valamint sikerrel kecsegtető módon megőrizhetem egzisztenciám szabadságra nyitottságát. A folyamatos célra tekintés során gyakorlatot szerezhetek arra, akár bukások és vereségek árán is, de ennek az árnak a megfizetését már jó előre vállaltam, hogy többé-kevésbé biztos érzékkel meg tudjam különböztetni a cél irányába mutató és az attól eltávolító utakat. Ekkor

kaptam azt a koordináta-rendszert, amelyben a dolgok a magam számára reflektált moralitásokban a helyükre kerülnek, úgy is mondhatom: a lét rendje szerint.

Fejér Ádám ontikus kultúrtörténet-konceptiójának egyik lényeges feladatát abban látja, hogy meghatározza "az arisztokratikus álláspontra helyezkedő, magát a polgárral szemben, a polgárhoz képest meghatározó és a kultúrtörténeti lázadás tanulságait levonó értelmiségi" pozícióját. Ehhez egy rövid megjegyzést fűznék, amely az "arisztokratikus" jelzőt érinti. A kérdéses szó a történelmi korokban mindenekelőtt az eltérő társadalmi és kulturális struktúrák által meghatározott össze-függésekben némileg különböző szemantikai tartalmat vett fel, következésképpen lehetségesnek és szükségesnek látszik jelentésének értelmezése, mégpedig igyekezve szigorúan megragadni az azt megtartó koncepció logikai-fogalmi apparátusán belül, ami esetünkben is fennáll. Ennek előrebocsátásával a szerző által kidolgozott "arisztokratikus" értelmiségi magatartás olvasatomban az alábbi lehetséges jelentéstartalmakkal bír: egyfelől felvállal egy polgárhoz viszonyítottságot, vagyis egy időben meghatározott kultúrtörténeti eseményt, ti. az európai gondolkodásnak a kanti filozófiában jelzett és abban kopernikuszinak nevezett fordulatót mérföldkőnek felvéve koncepciója számára, e fordulat későbbi, felemásnak értékelt útjait és hatásait elemzi (a tekintélyelv meghaladásának csődje a pragmatikus konvenciók manipuláltságában, a hagyományban átörökölt kultúra felmondása, végeredményben létfelejtés stb.), majd ezzel szemben definiál egy másfajta "arisztokratikus" létmódot, amely "a kultúra és a hagyomány által közvetített léttapasztalatban, illetve a léttapasztalás általunk ébren tartott képességében" látja emberségünk biztosítékát. Tehát a történelmileg kialakult valóság adott szegmensének bírálata egy azzal szembenálló és pozitívan megfogalmazott idealitás alapján. Ebben az értelemben osztani tudom és nyelvileg is szerencsésnek tartom a kifejezés használatát. Más a helyzet, ha az nem a jellemzett struktúrán való kívülállást, hanem, ítélkező mozzanatot tartalmazva, lekicsinylő, "arisztokratikus" felülemelkedést hivatott jelezni. A Mester az utolsó vacsorán megmosta tanítványai lábát, Júdásét is, aki később elárulta; ezzel örök érvényű példáját adta a szolgáló szeretetnek, amely az emberi méltóság előtt eddig ismeretlen, "szédítő" perspektívát nyitott meg. Ő utána az ember igazán már nem is tud lehajolni és alázatos lenni, hiszen rögtön találkozik az Isten Fiának még mélyebb meghajlásával és alázatával. Úgy vélem, témánk kapcsán ez el kell gondolkoztasson bennünket, függetlenül attól, hogy kinek követendő mérték és kinek nem az a krisztusi Élet.

Ha jól értem, Fejér Ádám tanulmánya egy periódust lát lezárulni a Bölcsészfüzetek eddigi négyéves működésének történetében, amely a sok tekintetben illúzióknak bizonyuló vágyaktól a mai kötelező kijózanodásig vezet. Szellemi állapotaink összegző helyzetfelismerése ez, de nem csak lezárása, hanem remélhetőleg egyben újfajta nyitány is. Mivel magam az elmúlt évek vitáinak több-kevesebb rendszerességgel résztvevője voltam, a további évekhez hadd kívánjak sok sikerélményt és lelkes szellemi partnereket.